

ATATÜRK'LE İLGİLİ ESKİ BİR BELGE

Prof. Dr. ZEKİ ARIKAN

30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra Yıldırım Orduları Grubu Kumandanlığı dağıtılmış ve Mustafa Kemal Paşa da 13 Kasım 1918'de İstanbul'a dönmüştü. Mustafa Kemal Paşa İstanbul'a döndükten üç gün sonra (16 Kasım) Minber, Zaman ve Vakit gazeteleri muhabirleriyle bir basın toplantısı yaptı. Bu toplantıda vermiş olduğu demecin bir kısmı Vakit gazetesinin 18 Kasım tarihli sayısında yayınlandı.¹ 17 Kasım 1918 tarihli Minber gazetesinde ise bu görüşme daha ayrıntılı olarak çıkmıştır. "Mustafa Kemal Paşa ile Mülâkat" başlığı altında yayınlanan bu görüşme; *yüksek bir tercüme-i hal, Mustafa Kemal Paşa'nın hizmet-i askeriyesi, siyâsî kanaatları, kuvvetli bir ordu hakkındaki fikri, İngilizlere karşı hissiyatı, memleketteki fikir cereyanları* olmak üzere başlıca altı alt başlık altında toplanmıştır. Mustafa Kemal'in ayrıntılı bir özgeçmişi verilirken O'nun "son harbin nam ve şöhretini pek ziyade ilâ eylediği müstesna kumandanımız" olarak tanıtıldığı görülmekte ve Çanakkale Savaşı'nın ilk gününden son gününe kadar İtilaf devletleriyle sürekli çarpışarak "Arıburnu ve Anafartalar muharebat-ı azimesinin yegâne kahramanı sıfatıyla payitahtı istiladan muhafaza" ettiği belirtilmektedir.² Bundan sonra diğer konulara geçiliyordu. Ayrıca gazetede Mustafa Kemal Paşa'nın bir resmi yer alıyor ve bu resmin altında da "Ordumuzun en büyük kumandanlarından"³ yazısı bulunuyordu.

¹ Vakit gazetesinde çıkan demeçleri için bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Ankara, 1961-1972, III, 1-2.

² Mustafa Kemal Paşa'nın bu savaşlarla ilgili olarak Ruşen Eşrefle yaptığı mülâkat (28 Mart 1918) *Millî Mecmua*'nın Çanakkale özel sayısında yayınlanmıştır. Bu mülâkat 1930 yılında kitap halinde basılmıştır. Krş. Uluğ İğdemir, "Atatürk'ün Anafartalar muharebelerine ait hatıraları", *Belleten*, VII-28 (1943), 1-88; bu mülâkatın sadeleştirilen ve Hayri Çizel'in suluboya resimleriyle zenginleştirilen bir metni için bkz. Ruşen Eşref, *Mustafa Kemal Çanakkale'yi anlatıyor*, (metni sadeleştirilen Şevket Rado), İstanbul, 1981.

³ Bu görüşme önce Enver Ziya Karal ("Atatürk'ü hatırlamak, Unutulmuş Belgeler (Kasım 1918)" *Türk Dili*, 194 (1967) tarafından yayınlanmış ve Türk Dil Kurumu'nca derlenen *Atatürk'e Saygı* (Ankara, 1969, 115-127) başlıklı kitaba da konmuştur; ayrıca bkz. E. Z. Karal, *Atatürk ve Devrim. Konferans ve Makaleler*, Ankara, 1980, 181-189; ayrıca bkz. Şerafettin Turan, "Mondros Mütarekesi ertesinde Mustafa Kemal'e orduya, siyasete ve İngilizlerin tutumuna ilişkin düşünceleri", *Belleten*, 182(1982), 337-247 (gazetenin ilgili sayfasının

Ömrü 51 gün olan Minber gazetesinin sahibi Ali Fethi Bey (Okyar) idi. Gazetenin imtiyaz sahibi ve sorumlu müdürü de Dr. Rasim Ferit (Talay) idi.⁴

Bütün bu yazılanlardan başka mütarekede Mustafa Kemal Paşa'yı "büyük adam" olarak niteleyen bir başka yazıya daha rastlıyoruz. Bu yazı *Büyük Mecmua*'nın 20 Mart 1919 tarihli 3. sayısında yer almaktadır. Bu yazıya aşağıda yeniden döneceğiz. Ancak bu yazının yer aldığı *Büyük Mecmua*'ya önce kısa bir göz atmak yerinde olacaktır.

Büyük Mecmua 6 Mart 1919 tarihinde İstanbul'da yayına giren "edebî" ve "ilmî" bir dergi olup imtiyaz sahibi ve müdürü M. Zekeriya (Sertel) idi. 12. sayısından sonra "daimi başmuharririn" Halide Edip (Adivar) olduğu belirtilmektedir. Dergide o günün ve geleceğin tanınmış imzalarını görüyoruz. Yusuf Ziya (Ortaç), Köprülüzade M. Fuat, Sabiha Zekeriya, Ertuğrul Muhsin, Ömer Seyfettin, Ali Canip (Yöntem), Faruk Nafiz (Çamlıbel), Mehmet Emin (Erişirgil), Yahya Kemal (Beyatlı), Reşat Nuri (Güntekin), Cevdet (Muallim Cevdet), Müfide Ferit(Tek) imzalarına derginin hemen hemen her sayısında rastlanmaktadır.

Dergide edebî ve bilimsel nitelikte yazılar ağır basmakla birlikte zaman zaman sınırlı da olsa siyasal içerikli konulara da yer verildiği gözden kaçmamaktadır. Bu yazılar arasında, Wilson prensiplerinin Türkiye'de uygulanıp uygulanamayacağına ilişkin olarak açılan bir anket de dikkati çekmektedir. Bu anket çerçevesinde sorulan sorulara Mahmut Sadık, Yunus Nadi ve Dr. Abdullah Cevdet beyler karşılık vermişlerdir.⁵ Dr. Abdullah Cevdet'in verdiği yanıtın önemli bir bölümü sansüre uğramıştır. Aynı biçimde derginin her sayısının ilk sayfasında yer alan "Hafta Musahabesi"nin de sık sık sansürün makasına takıldığı anlaşılmaktadır.

tıpkıbasımıyla birlikte); krş. aynı yazar, "Minber gazetesinin 'hatibi' Mustafa Kemal Atatürk olamaz", *Çağdaş Türk Dili*, 12 (1989), 557-559. Bu demecin önemine ayrıca şuralarda da değinilmiştir: Hikmet Bayur, "1918 bırakılması sırasındaki tinsel durum ve Mustafa Kemal'in iki demeci", *Belleten*, 128 (1968), 479-478; krş. aynı yazar, "Atatürk'ün geleceği seziş gücüne ve insandan anlayışına üç örnek", *Belleten*, 128 (1968), 431-433. Ayrıca bkz. Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, İstanbul, 1976, 88.

⁴ Falih Rıfkı Atay, *Atatürk'ün Hatıraları, 1914-1919*, Ankara, 1965, 89. Minber için ayrıca bkz. Bülent Demirbaş-İlhami Soysal, "Atatürk'ün gazeteciliği" *Milliyet*, 10-13 Kasım 1988; bu gazetenin tama yakın bir kısmının koleksiyonu İstanbul Atatürk Kütüphanesi'nde (Eski Belediye), 25-30 sayısı da İzmir Milli Kütüphane'de bulunmaktadır.

⁵ *Büyük Mecmua*, 3 (1919), 21-24.

Büyük Mecmua, İzmir'in işgaline karşı da derin bir tepki gösterdi. 28 Mayıs 1919 tarihli 8. sayısının kapağı siyah çıkmıştır. Başyazı da bütün olarak sansüre uğramış bulunmaktadır. Derginin bu sayısında "Sevgili İzmirimizden bir manzara" yer alıyordu. Bu resmin altında Sabiha Zekeriyâ'nın oldukça içten duygularla yazılmış bir yazısı dikkati çekmektedir. Bu yazıdan şu satırları alıyoruz.:

"Felâketin en kara günündesin anne!.. Acılarla, elemelerle, sızılarla yaralanmış kalbin, bugün analara nasip olan ıstırapların fevkinde bir elem, milletlere mukadder olan felâketlerin yükseğinde olan bir acıyla ezildi... Senelerden beri hudutlarda din için, millet için, senin için çarpışan oğullarının bugün mezarlarında ruhları isyan ediyor... Bugün felâketine ağlayan gözler, yarın toprağın altındakilerle beraber saadetini sevinir anne... Dünya asırlardan beri bu mihverde dönüyor... Ve bu devri arasında kimi karanlık, kimi aydınlık olan iki devir var... Biz her gün zulmetin en kalın perdeleri altında gözümüzü hayata yumduk... Fakat bekle anne... Yalnız biz anne, onu mezarın zulmetleri arasında o kalbimizdeki derin vecd ve aşk-ı ilahiyi imanla görecek ve Allahımıza şükredeceğiz... Bugünkü feryadımız senin, senin matem iniltilerin bizimdir anne... İşte bugün hep birden bu büyük ve derin felâket için hep birden ağlıyoruz anne..."

Büyük Mecmua'nın Mustafa Kemal Paşa hakkındaki yazısına gelince: Bu yazı, derginin *Büyüklerimiz* başlıklı dizisinde yer almaktadır.⁶ Mustafa Kemal Paşa'ya ayrılan yazı iki sütun doldurmakta ve bir de üniformalı fotoğrafı konulmuş bulunmaktadır. Yazıda Fransızların General Foche'a⁷ dolayısıyla büyük adamlarına ne kadar büyük bir değer verdikleri üzerinde durulmakta, bu durumun yabancıları dahi uygulandırdığına değinilmektedir. Her ulus gibi bizim de büyük ve yüksek kişilerin doğmasını istediğimiz dile getirilmekte ancak kendi büyüklerimize gereken önemi vermediğimizden yakınılmaktadır. Nitekim bizde de "bize göre çok yüksek simalarımız zuhur etmemiş değildir". Bu bağlamda Mustafa Kemal ve Cevat (Çobanlı) Paşaların adı sayılmakta, bunların yanında verilen diğer isimlerin sansüre uğradığı görülmektedir. İçinde bulunduğumuz "elim vaziyet" dolayısıyla kutlamamız kismet olmayan Çanakkale Muharebesi bir çok başarılarından başka bize "bir de 'Mustafa Kemal' kazandırmıştır". Yazı

⁶ Derginin 2. sayısında, bu dizide yer alan portrede ünlü matematikçi Salih Zeki tanıtılmıştır.

⁷ Ferdinand Foche (1851-1929), Birinci Dünya Savaşı'nda büyük üne kavuşmuş Fransız Mareşali. *Ana Britannica*, IX, 15-20.

şöyle devam etmektedir: “Osmanlı tarihinin en şerefli bir sahifesini işgal edeceğine şüphe olmayan Çanakkale muvaffakiyeti orada çarpışan Türklük ruhunu, Türklük fedakârlığını ispat ettiği gibi, bir de Mustafa Kemal gibi büyük bir kahramana malik olduğumuzu gösterdi”.

Yazının Mustafa Kemal Paşa’dan ilk kez “*halâskâr*” olarak söz etmesini büyük bir önsezinin, bir ileri görüşün ifadesi olarak değerlendirmek gerekir.

Bu yazı bilinen bir dergide yayınlandığına göre elbette şimdye kadar birçok kimsenin dikkatini çekmiştir. Ancak bütün olarak yeniden yayınlandığını göremediğimizden burada verilmesinin yararlı olacağına inanıyoruz. Şu noktayı da vurgulamak gereğini duyuyoruz. Daha mütarekede Minber’in Mustafa Kemal’den “*nihüfte bir sima*”⁸, Büyük Mecmua’nın da “*halâskâr*” olarak söz etmesi bir raslantı değildir. Bu satırlar yazıldığı zaman gerçi Mustafa Kemal’in arkasında büyük askerî başarılar vardı; ancak o henüz Türk ulusunun yazgısına el koymuş değildi. Öyle anlaşılıyor ki kendisinden daha büyük işler yapması bekleniyor ya da büyük işler yapacağı seziliyordu. Bu bakımdan Mustafa Kemal Paşa’nın Millî Mücadele’nin başına geçmesini birtakım partililik, ittihatçılık oyunlarına bağlamanın tutarsızlığına ve anlamsızlığına işaret etmekle yetiniyoruz.⁹

Büyük Mecmua’da Mustafa Kemal Paşa hakkında çıkan yazının bütünü şudur:¹⁰

⁸ *Minber*, 19 Kasım 1918. “Nihüfte bir sima” gizli bir yüz, bilinmeyen insan, daha doğrusu bilinmeyen bir büyük adam anlamına gelmektedir.

⁹ Bu tür iddialar en somut ifadesini şu eserde bulmuştur: Erik Jan Zürcher, *Millî Mücadele’de İttihatçılık* (Çev. Nüzhet Salihoğlu), İstanbul, 1987. Mustafa Kemal Paşa’nın mütarekede birtakım parti ve derneklerle ilişki kurduğuna şüphe yoktur. Ancak bunlardan hiçbirisiyle bütünleşmemiştir. İttihat ve Terakki’nin Anadolu’daki kadroları Müdafaa-i Hukuk örgütleri içinde erimiştir. Zürcher bu konuda ayrıntılı bir vaka analizi yapmaktan uzak kalmıştır. Partinin önde gelenleri ise yurt dışına kaçmış bulunan önderlerine yürekten bağlı kalmışlar ve Mustafa Kemal’i devirmek için sürekli fırsat kollamışlardır (Tevfik Bıyıkhoğlu, “Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin hukukî statüsü ve ihtilâlcî karakteri”, *Bellekten*, 96 (1960), 1-27). Anadolu’da kurulan hükümet; halife-padişah, fetva ve çetelerle devrilemeyince hattâ bu anlaşılmaya başlayınca İtilaf devletleri bu kez Enver Paşa gibi en büyük düşman tanıdıkları birini desteklemeye ve ondan medet ummaya koyuldular (Yusuf Hikmet Bayur, *Atatürk’ün Hayatı ve Eseri*, Ankara, 1963, I, 195-222). Hareketin radikal kanadının, Mustafa Kemal’in İtilaf devletleriyle anlaşmak istediğinden şüphelendiği için (Zürcher, 296) onun yerine Enver’in getirmek istediği şeklindeki bir yoruma da katılmaya olanak yoktur.

¹⁰ *Büyük Mecmua*, 3 (20 Mart 1919), 44.

BÜYÜKLERİMİZ: MUSTAFA KEMAL PAŞA

Fransız gazetelerini karıştırdığınız zaman General Foche için kalbinizde bir hürmet ve muhabbet duyduğunuzu hissedersiniz. Milletinizle, âtiniz ve mukadderatınızla hiç alakası olmayan bu adam sizin nazarınızda başka bir şahsiyet olarak görünür ve siz bila tereddüt büyük bir adam karşısında bulunduğunuzu hissedersiniz.

Dört sene Hindenburg için de bütün millet aynı hissi taşımadı mı? Büyüklere hürmet ve muhabbet insanların ezeli bir ihtiyacıdır. Her millet kendisine tapacak bir tip, hürmet edilecek bir şahsiyet yaratır. Ve ona öyle meziyetler, öyle faziletler atfedilir ki, gençlik önünde imtisal edilecek, taabbüd derecesinde sevilecek bir şahsiyet bulmakta güçlük çekmez. İşte gerek Foche (sansür) bütün Fransızlık, bugün Foche'a taabbüd ediyor dense caizdir.

Her millet gibi biz de, şüphesiz büyük ve yüksek şahsiyetlerin doğması ihtiyacını hissediyoruz. Fakat fertçe olduğumuz gibi cemiyetçe de o derece mütevazıyız ki, içimizden lâıyk olanları dahi olduğundan fazla değil, olduğu kadar bile göstermekten ihtiraz ederiz. Gazeteci olmak itibariyle biliyorum ki bir gazeteci ecnebi bir adamı yükseltmekte hiçbir mahzur görmez de, kendi büyük adamlarımızı layık oldukları hürmet ve muhabbetle takdimde, tafahura hamledilir endişesiyle muhteriz görünür. Onun içindir ki biz, yaşayan adamlarımız içinde hiç kimseye lâıyk oldukları hürmet ve muhabbeti gösteremedik, medyun olduğumuz minnet ve şükran vazifesini yapamadık. Onları metheder, gençliğin ve milletin nazarında büyütürken, âdetâ kendimizi methediyormuş gibi ihtirazla hareket ediyorduk. İşte bizim tanınmış büyük adamlarımızın nedreti kısmen bundandır.

Bütün milletler harpte yükselen simaları birer dâhi mertebesine çıkardıkları halde, biz çok büyüklük gösteren nadir kumandanlarımızı bile tanımıyoruz. Hatta resmî tebliğlerimiz bile bize bunların isimlerini vermekten ihtiraz ettiler. Halbuki bizim de (sansür) ve Foche derecesinde değilse bile, bize göre çok yüksek simalarımız zuhur etmemiş değildir. Ezcümle Mustafa Kemal ve Cevat Paşalarla (sansür).

Bu hafta üçüncü devr-i seneyisine müsadif olan ve fakat bulunduğu elim vaziyet saikasıyla tes'id müyesser olamayan Çanakkale Muharebesi bize birçok muvaffakiyetlerden maada, bir de (Mustafa Kemal) ka-

zandırmıştı. Osmanlı tarihinin en şerefli bir şahifesini işgal edeceğine şüphe olmayan Çanakkale muvaffakiyeti orada çarpışan Türklük ruhunu Türklük fedakârlığını ispat ettiği gibi, bir de Mustafa Kemal gibi büyük bir kahramana malik olduğumuzu gösterdi. Tarih Çanakkale vakasını kaydederken hiç şüphesiz Mustafa Kemal ve Cevat Paşaların isimlerini de altın harflerle yazacaktır.

Mustafa Kemal genç, azimkâr, metin bir kumandandır. Çanakkale'de ordu nevmid bir vaziyete düştüğü zaman ümidini bozmamış ve imanından aldığı kuvvetle ordunun da maneviyetini yükseltmişti. Büyüklerini tanımak mecburiyetinde olan gençlik, (Mustafa Kemal) namını da hafızalarına ilâve etmeli ve halâskârlarımızdan birinin de O olduğunu unutmamalıdır.